

КУЛТУРНАТА ИСТОРИЈА НА ГРАДОТ ШТИП ОД АНТИКАТА ДО ДОАГАЊЕТО НА ОСМАНЛИИТЕ

Трајче Нацев¹, Драган Веселинов²

Проф. д-р, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија

trajce.nacev@ugd.edu.mk

Доц. д-р, Универзитет „ЕвроБалкан“ – Скопје, Република Македонија

dragan_veselinov@yahoo.com

Антички период од крајот на 6 век пред н.е. до крајот на 6 век

Животот во градот Штип започнува на средновековната тврдина Исар (Сл.1) која никнува врз урнатините на античкиот град Астибо. Лоцирана е на едно доминантно возвишение помеѓу реките Брегалница од север и запад и Отиња од југ, во централното градско јадро, со правец на протегање север – југ.

Сл.1

Најстарите траги за постоење на живот на овој локалитет, веќе споменавме претходно, дека потекнуваат од енеолитскиот и од класичниот период (фрагментирана

садова ќерамика), откриени во секторот Стара Кланица (Сл.2) кај средновековната црква Св.Власие¹ и некрополата Марков Камен кај црквата Св.Тројца или уште позната како Чепреганова Црква. Постои размислување дека на Исарот била населбата од класичниот период, додека некрополата на населбата била лоцирана на локацијата Марков Камен, на растојание од околу 500 м, западно од црквата Св.Тројца позната кај штипјани како Чепреганова црква. Оваа локација името го добила од легендата Крале Марко, кој се налутил на неговата сестра и по неа од Исарот фрлил голем камен, кој за среќа не ја погодил, таму каде паднал каменот населенито од Штип почнало да го именува како Марков Камен.

Сл.2

¹ Археолошките истражувања на секторот Стара Кланица беа изведени од НУ Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј Штип, под раководство на колегата Звонко Белдедовски во периодот од 2008 до 2011 година. Во рамките на овие истражувања откриени се неколку фрагменти од керамички садови кои припаѓаат на енеолитскиот и класичниот период. Материјалот од енеолитскиот период е депониран во депото а од класичниот период е изложен во постојаната археолошка поставка на Завод и Музеј Штип.

Астибо

Најстарите остатоци за постоење на утврдување на Исарот, припаѓаат на античкиот Астибо, откриени во темелите на ѕидното платно прилепено до источната фасада на кула 2.² Начинот на градењето и материјалот е сосема различен во однос на ѕидовите. Во источното подножје на Исарот при изградба на три индивидуални станбени објекти, откриен е ѕид во една иста линија на три различни локации, граден со големи обработени камени блокови со димензии околу 2.00 - 1.50 X 1.00 м.³ На истата улица, при копање на потпорен ѕид најдена е мермерна глава, монети и остатоци од темели.⁴ Во североисточното подградие на Исарот при изградба исто така на станбен објект, откриен е ѕид со фреско мозаици и еден Фрагмент од женска мермерна глава, најверојатно Афродита⁵ (Мермерната глава е сместена во постојаната археолошка поставка во Завод и Музеј Штип). Во ѕидовите на средновековната тврдина Исар Штип откриени се неколку сполии. Во нова изградена куќа, искористена како сполија е дел од мермерна машка глава (уво) (Сл.3).

Сл.3

² Во рамките на конзерваторско археолошките истражувања изведени во 1998 и 1999 година на просторот на акрополот, под раководство на авторот на овој текст констатирана е постара субструкција која се разликува од супструкцијата на средновековната кула Донжон (Субструкција на овој дел не постои бидејќи ѕидовите од кулата и од одбранбениот ѕид директно се поставени на карпата.

³ Благодарност на Коце Тодоров, жител на улица Бел Камен и на Марјан Стефановски сопственик на индивидуалниот станбен објект на улицата Бел Камен бр. 3, за добиените информации.

⁴ Ја користам оваа прилика да се заблагодарам на Ване Ефремов, сопственик на индивидуалниот станбен објект на улица Бел Камен бр.3, за добиената информација

⁵ Информацијата ја имам добиено од доајенот на штипскиот театар Томе Гаговски, за случувањата при копањето на темелната основа на неговата семејна куќа во североисточното подножје на Исарот.

Во прилог на овие откритија кои ги надополнуваат информациите за убицирањето на античкиот град Астибо секако се: мермерната скулптурална мермерна декоративна пластика⁶, откриена на улицата која води од населбата Стар Конак до основното училиште Гоце Делчев во Штип (машка портретна глава, глава на млад Ефеб, торзо на гола Афродита, статуа на Нике -Атина, фрагменти од статуи на коњи и коњаница, делови од композиција на лавови, масивни фрагменти од стебла на столбови со канелури, капители, разни постаменти кои временски припаѓаат на 1 -3 век), кон ова се приклучуваат и архитектонските остатоци: водоводна инсталација⁷ (Т. Нацев Т. 2013, 294), откриена е при градењето на семејни куќи во Стар Конак и на улицата која води до основното училиште Гоце Делчев. Исто така во непосредна близина на Штип постојат остатоци од аквадукт (Сл.4) кој потврдува дека градот Астибо бил урбанизирана градска заедница. Лачно засведниот аквадукт со три стопи ја премостувал река Отиња и преку керамички цевки од изворите во месноста Суитлак, преку Бело Брдо ја снабдувал населбата со вода. Дека градот Астибо бил силен економски центар потврдуваат рударската галерија откриена под зградата Кубус зад Трговскиот центар во Штип (З.Белдедовски , 1990, 25). Од рудникот биле експлоатирани бакар, злато и сребро. При истражувањето констатирани се околу 50 м рударска галерија со вертикални отвори за вентилација. Рударската галерија најверојатно продолжувала кон старата зграда на забавиштето, но поради големата количина на одрон во галеријата и заради безбедност на стручната екипа понатамошните истражувања беа прекинати. Некрополата на градот Астибо, лоцирана е во северното подножје на населбата Стар Конак кон старата автобуска станица. При градење на семејна куќа откриени се случајно две - три гробни конструкции, кои временски можеме да ги сместиме во хронолошката рамка од 1 до 3 век. Дел од овие наоди експонирани се во постојаната археолошка поставка во НУ Завод за заштита на споменците на културата и Музеј Штип.

⁶ Скулптурална мермерна декоративна пластика, откриена е на улицата која води од населбата Стар Конак до основното училиште Гоце Делчев во Штип.

⁷ Исто така во непосредна близина на Штип постојат остатоци од аквадукт кој ја премостувал река Отиња, во непосредна близина на археолошкиот локалитет Кемер. Преку аквадуктот поминувал водата од изворите во Суитлак, наменета за населението на Астибо.

Сл.4

Врз основа на откриениот археолошки материјал и направената анализа на скулптуралната пластика, населбата најголемиот подем го достигнува во крајот на 2 и првата половина на 3 век. Во втората половина на 3 век варварските племиња а пред се готите во 268 и 269 година, продираат од север во периферните делови на римското царство и притоа ги пустошат населбите и градовите. Во овој период најверојатно настрадал и градот Астибо.

Континуитет на живеење на овој простор сепак не е прекинат. Населбата егзистирала и во доцноантичкиот период, најверојатно под името Стипеон. Во прилог на ова е откриената градежна архитектонска и декоративна пластика од ранохристијански сакрални објекти, како сполии во фасадите на црквите Св.Спас и Св.Архангел Михаил. Во дворното место на црквата Св.Архангел се наоѓаат две колони од ранохристијанска базилика.

Ран среден век (6 – 9 век)

Кон крајот на 5 век словенските племиња почнуваат да го пробиваат подунавскиот лимес на византиското царство. Во 6 век особено крајот е карактеризиран со продори на Словените и Аварите, се до најужните предели на континентална Грција. Во тие продори настрадале градовите и населбите и во 7 век Словените го населуваат Балканот.

Во Штип од овој период откриен е локалитетот Казанциско мало, каде при копање на темелите на индивидуален станбен објект на ул.Борис Кидрич бр.3,

регистрирани се фрагменти од поголем керамички сад, рачно изработен, најверојатно урна и човечки нагорени коски. Овие наоди засега се единствени кај нас од тој вид. Истите претставуваат значајно откритие на ранословенски погребен обред, спалување и кремирање на покојниците (Белдедовски З.,1990, 48).

Кремацијата кај Словените исчезнува со примањето на христијанството кон крајот н 8 почетокот на 9 век.

Локалитети од овој период кој се во близина на градот Штип се Крушка – Варница село Стар Караорман (Белдедовски З.,1990, 45), каде е откриено словенско грне кое припаѓа на 7 век а од средновековната словенска некропола кај црквата Св.Ѓорѓи на археолошкиот локалитет Баргала, од наодите ќе ја издвоиме Словенско – аварската матрица (Белдедовски З.,1990, 47), која исто така припаѓа на 7 век.

Штип од 10 век до доаѓањето на османлиите 1385 година

Средновековната населба која подоцна ќе премине во организирано значајно средновековно утврдување, никнува не само врз остатоците на античкиот град Астибо туку и врз урнатините на доцноантичката – византиска населба Стипеон која подоцна ќе го добие името Штип.

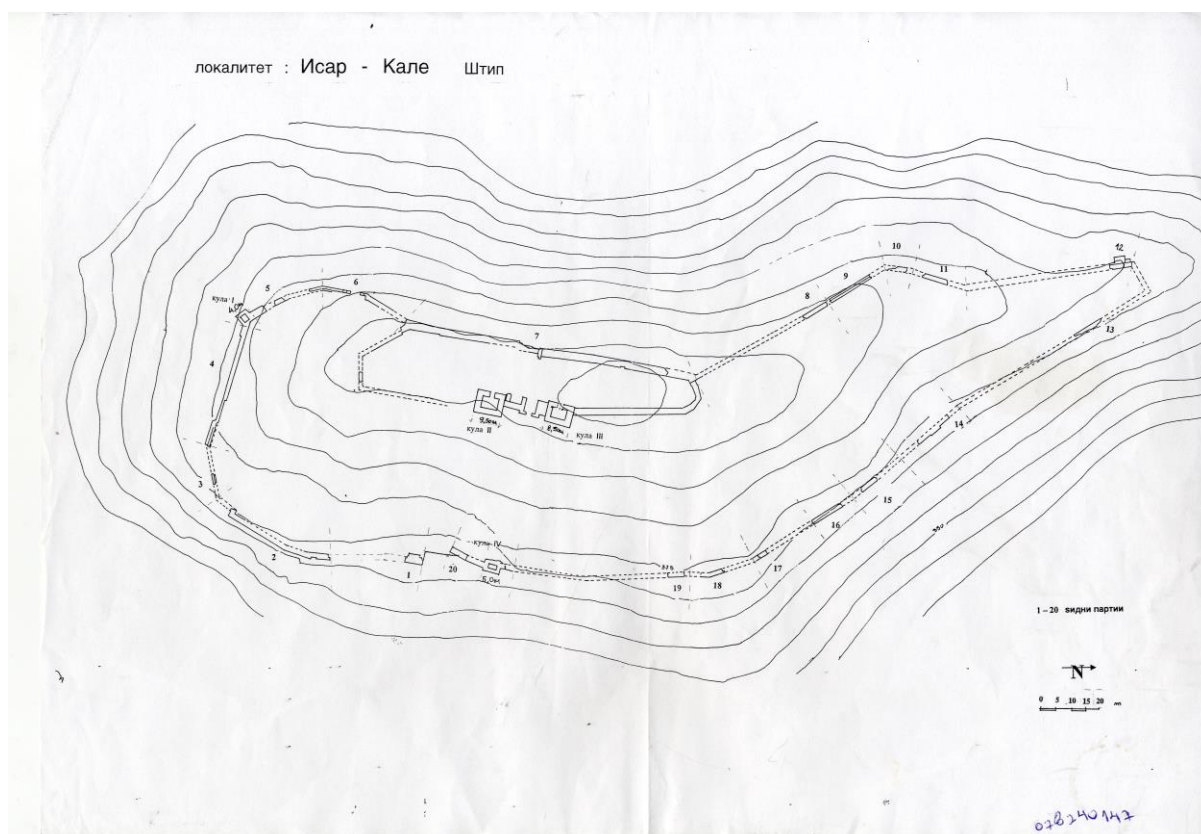
Од 976 до 1014 година Штип бил во составот на првата македонска словенска држава (Самоиловата држава). Тврдината за која исто така нема сочувани остатоци била освоена најверојатно во почетокот на 11 век .

Од 1014 година па се до проширувањето на Српската феудална држава под династијата на Немања на југ кон Македонија, Штип останува подолго време под српска власт но исто така тоа е и период кога на неколку пати била менувана власта (Панов Б. , 1986, 135-147).

Од 1282 до 1231 за време на крал Милутин, Штип повторно ќе подпадне под српска власт и тоа е период кога е гранично подрачје на српската и византиската држава. Во овој период за кратко време потпаѓа под византиската држава. Во времето на владеењето на Стефан Дечански (1321 – 1331), Штип е присоединет кон српската држава. Во овој период управител на Штип е протосевастот Хреља. Него го наследува

Јован Оливер. Од 1335 година па се до доаѓањето на османлиите во источна Македонија управуваат браќата Константин и Драгаш Дејановци(Панов Б. , 1986, 135-147).

Утврдувањето на средновековната тврдина Штип (Пл.1) го затвора просторот на највисокиот утврден акрополен дел (фрурион) и надворешен град – подградие (амборија). Просторот во рамките на целото утврдување зафаќа површина од околу 17000 м² а само утврдениот акрополен простор зафаќа површина од околу 1700 м² (Нацев Т., 2015, 458).

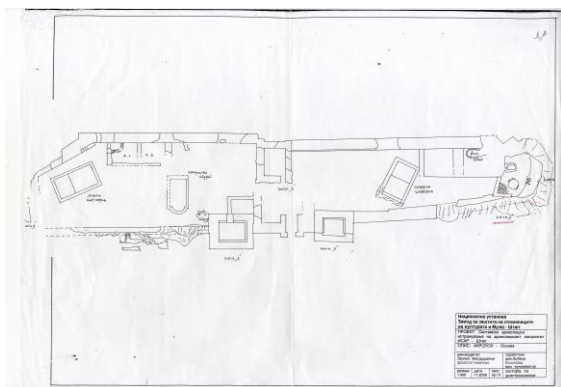
Пл.1

Главниот влез во тврдината Исар (Сл.5) се наоѓа во источното подножје на тврдината, на локација која е доста непристапна во однос на северната страна на утврдувањето. Главниот влез во средновековниот град Штип претставува скриен бочен влез (карактеристичен за средновековните тврдини) кој не се гледа од далечина. Влезот бил штитен и од внатрешната кула лоцирана во непосредна близина на влезот(Нацев Т., 2015,459).

Сл.5

Влезот во највисокиот дел на Исарот или акрополот (Пл.2) бил заштитен од главната кула донжон која воедно е и симбол на градот Штип, сочувана во висина од 13 м и уште една кула т.н. северна која е спротивно од донжонот, сочувана во долните партии, каде при истражувањето е откриено голема количина на просо. Дали по примерот на доцноантичките утврдувања и кај средновековното утврдување постои внатрешен пропугнакулум (кој ја зголемува одбранбената моќ) или е само случајност, оставам простор за размислување и за истражување на овој нов момент во средновековната фортификациска архитектура во Р.Македонија(Нацев Т., 2015,457).

Пл.2

Во системот на одбраната на тврдината учествуваат одбранбените сидови и седумте кули, од кои пет се распоредени на акрополниот дел а две кули на јужното и источното подградие (Пл.2). Кулите имаат правоаголна форма и се така распоредени да можат да го штитат целиот акропол. Врз основа на истражувањето на внатрешноста на северната кула од влезот во акрополот, можеме да констатираме дека кај сите кули, вкопаниот дел служел како хореум (Нацев Т., 2015,473).

Начинот на градење на одбранбените сидови и кулите на фортификацијата е речиси е ист кај сите. Одбранбените сидови и кулите немаат темелна основа, туку истите се поставени на претходно зарамнета карпа (Сл.6). Долните партии кај кулите и кај одбранбените сидови е граден со аморфни камења и варов малтер, додека во горните партии на сидовите се градени во сантрач систем, со хоризонтални и вертикални дрвени греди кои помеѓу себе биле поврзувани со метални кланфи. Хоризонталните греди се појавуваат на различна висина но не помалку од 1.50 од надворешната страна и на 1.20 м од внатрешната страна, назименично како појаси на секој 1.00 м. Просторот помеѓу гредите на надворешната и внатрешната фасада исто така е затваран на ист начин како во долните партии, а јадрото на сидовите било полнето со аморфни камења со различна големина и било заливано со варов малтер (А. Стојановски, 1981, 75).

Сл.6

Средновековното утврдување било освоено во 1385 година и извесно време користено од страна на османлиите се до средината на 16 век (Е. Celebi, 1967, 339-340). За освојувањето на утврдувањето постои една легенда која ја кажува патописецот Евлија Челебија (Е. Celebi, 1967, 339-340). при посетата на градот Штип а потврдена

сосема случајно при градењето на колекторот а подоцно и со археолошкото истражување во 2007 – 2009 од страна на колегата Звонко Белдедовски⁸. Имено се работи за тунел кој водел од водите на река Брегалница се до утврдувањето. Османлиите подолго време го држеле утврдувањето под опсада и им било многу чудно како населението опстојува без вода. Кога една вечер на полна месечина забележале како од водите на Брегалница излегуваат гуски а потоа по извесно време ги снемува и не се појавуваат. Затоа решиле на локацијата од каде излегуваат гуските да влезат под вода и така го откриле тунелот. По извесно време османлиите направиле план и преку тунелот со голема војска кога длабоко во нокта кога немало месечина преку тунелот успеале да го освојат утврдувањето.

⁸ Со археолошките истражувања во периодот од 2007 до 2011 година, под раководство на Звонко Белдедовски, целосно беше откриен тунелот кој водел од коритото на река Брегалница до акрополот. Со истражувањето откриен е многу мал дел. Најверојатно останатиот дел од тунелот бил срушен при минирањето на овој дел а и од ерозивните сили кои се исто така голем непријател на ѕидовите од тврдината и на карпата.

Користена литература

-Белдедовски З., Брегалничкиот басен во римскиот и раносредновековниот период, Зборник на штипскиот народен Музеј VI, Штип 1990, 25.

-Нацев Т., Археолошки истражувања и конзерваторско реставраторски работи на археолошкиот локалитет Градиште село Град – Делчево, Зборник на штипскиот народен Музеј IX – X, Штип 2003, 31-51.

- Trajče Nacev – Fortification of the Medieval Fort Isar – Shtip, *Folia Archaeologica Balkanica III*, Skopje 2015

-Б. Панов, Штип и брегалничката област од VI – XII век, Штип низ вековите, книга прва, дел III, глава I, Штип 1986, 135-147

-А. Стојановски, Градови во Македонија од доцниот 14 до 17 век, демографски проучувања, ИНИ, Скопје 1981, 75.

-E. Celebija , Putopisi, Sarajevo 1967, 339-340